

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"
בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

קטן שהניח מוקצה על גבי כלי - אם נאסר מדין בסיס לדבר האסור

הריב"א, שדן האם יכול ראובן לבטל כלי של שמעון על ידי שישים בתוכו דבר מוקצה, או שאין אדם יכול להקצות את כלי האחר, שהרי מצאנו בגמרא זו שהיה בכח הבייתוסים לעשות את הערבות שאינם שלהם כבסיס לאבנים.

אמנם באור זרוע לקמן (הלכות שבת סימן פו אות ג) הביא את ההלכה שטלטול מן הצד מותר בשבת, והקשה מהגמרא הנזכרת בסוכה שמשמע שאסור טלטול את הערבות כיון שבזה הוא מטלטל מן הצד גם את האבנים, ולכן דווקא עמי הארצות עשו זאת, ודחה שכן הוי עובדא, אבל באמת גם תלמידי חכמים יכולים היו למשוך את הערבות מתחת האבנים. ועוד כתב שהבייתוסים לא היו יכולים לקבוע את הערבות כבסיס לאבנים, שהרי אין אדם אוסר את של חבירו שלא מדעתו. ולכאורה נראה שחזר בו שאין להביא ראיה מגמרא, ותפס כדבר פשוט שאין בכח אדם לאסור את של חבירו.

במגן אברהם (סימן שט ס"ק ח) כתב שכן מבואר בתוספת (שבת מד: ד"ה יש עליה) שהקשו כיצד אפשר שינוח דבר איסור על דבר היתר בשבת עצמה, ויישבו כגון שגוי או קטן הניחו את המוקצה לדעת ישראל, וממה שהוצרכו התוספות לפרש באופן שמניחים על דעת ישראל ולא כתבו שהניחו על דעת עצמם, משמע שאין בכח אדם אחר לאסור דבר שאינו שלו, [וגם שלגבי קטן ניתן לבאר דעת התוספות לפי שאין להם דעת, וכמו שיתבאר לקמן, אבל לגבי גוי גדול בוודאי לא שייך לומר כן. גם בביאור הגר"א שם הפנה לדברי תוספות שם].

אמנם בתוספות ישנים (שם) נראה שנסתפקו בנידון זה, שהקשו מדוע התלמידי חכמים לא הוציאו בעצמם את הערבות, ויישבו, כי מה שהניחו הבייתוסים לא נחשב 'לשכח', והיינו שיש הלכה שאם בעל הבית שכח דבר איסור על גבי דבר היתר ולא הניחו בכוונה אינו נעשה בסיס, שהרי רק בדרך מקרה הוא נמצא שם (סימן שט סעיף ד), ואם כן יש מקום לומר שאם אדם אחר שאינו בעלים מניח דבר איסור על דבר היתר, אין בכוחו לקבוע שהמקום של הדבר היתר יהיה על הדבר שאיסורו שאינו שלו, לזה כתבו התוספות שדווקא כאשר הדבר איסור ניתן בטעות, אבל אם ניתן בכוונה ואפילו על ידי אדם אחר שאינו שלו, הדבר היתר נקבע כבסיס לדבר איסור והוא מוקצה. ודלא כמסקנת האור זרוע שאין אדם קובע בסיס בדבר שאינו שלו. ועוד כתבו תוס' כדעת

המשך בעמ' ב'

עקרת בית שקיבלה מתנה כלי מיוחד עשוי כסף טהור המיועד להגשת סוכריות ומיני מתיקה, וכבוא יום השבת היא התכוונה להגיש בו חלק מתקרבות הקינוח בסוף סעודת השבת, אולם כאשר באה למלא בו את כדור השוקולד הממולאים, היא גילתה שמונחות בכלי כמה מטבעות כסף; מתברר שאחד הילדים חשב שזו קופת צדקה ולפני כניסת השבת הכניס לתוכה כמה מטבעות. האם הכלי נהיה 'בסיס לדבר האסור' הוא נאסר בטלטול בשבת?

תשובת מורינו הרב שליט"א:

הנה הדין הוא שאם מונח דבר מוקצה על גבי חפץ המותר בטלטול בכניסת השבת בין השמשות, אף הכלי המותר נאסר בטלטול משום שהוא נעשה 'בסיס לדבר האסור'. אמנם יש לברר כמה פרטים בדין זה הנוגעים לנידון זה. א. אם יכול אדם לאסור בטלטול כלי של אדם אחר. ב. האם מעשיו ומוחשבתיו של קטן מועילים לאסור את הכלי. ג. אם נאסר מדין 'בסיס' באופן שהונח בטעות.

אין אדם אוסר את של חבירו

על ההלכה שחיבוט ערבה דוחה שבת, מספרת הגמרא (סוכה מג:): שהבייתוסים שכפרו בתורה שבעל פה לא הודו בה: 'פעם אחת חל שביעי של ערבה להיות בשבת, והביאו מרביות של ערבה מערב שבת והניחום בעזרה, והכירו בהן בייתוסין, ונטלום וכבשום תחת אבנים, למחר הכירו בהן עמי הארץ ושמטום מתחת האבנים, והביאום הכהנים וזקפום בצידי המזבח'. והטעם שעמי הארץ הם שהוציאו את הערבות מתחת האבנים, פירש רש"י (שם) שעמי הארץ לא היו בקיאים באיסור טלטול.

יש להבין, מאחר שהערבות הציצו מתחת האבנים, ועמי הארץ לא הוצרכו להרים את האבנים אלא היה די להם לשמט את הערבות מתוך האבנים, שוב איזה איסור מוקצה יש בדבר, והרי אף שהאבנים זזות כאשר שומטים את הערבות, זהו טלטול מן הצד המותר לצורך דבר המותר והם הערבות המותרות, ובהכרח שהערבות עצמם גם נאסרו לפי שנעשו בסיס לאבנים שעל גביהם.

וכתב באור זרוע (הלכות ערב שבת סימן כט) כי מגמרא זו יש לפשוט את ספיקו של

הלכה למעשה

משולחן מורינו הרב שליט"א

תיווך דירות קיט

אחד פנה בשנה שעברה למתווך דירות קייט שיציע לו דירות לנופש; הדרך היא שהלה נותן רשימה וכאשר בוחרים דירה מתוך הרשימה צריך לשלם עליה דמי תיווך. במידה ובוחרים 2 דירות, צריך לשלם פעמיים. הוא לקח דירה אחת ושילם דמי את דמי התיווך. לאחר שנה הוא הוציא את הרשימה שבידו ובחר דירה אחרת, האם הוא צריך לשלם עליה דמי תיווך.

תשובת מורינו הרב שליט"א:

נראה שכיון שדרך התיווך כאן שמשלמים אך ורק על מסירת המידע ולא על הטיפול², ממילא גם השנה יש לו לשלם על המידע, שהרי גם בשנה שעברה אילו היה בוחר 2 דירות, היה לו לשלם עליהם. שונה יהיה הדין אם הוא יזמין את אותה דירה שסגר שנה שעברה, כאן

הפרשת חלה מקישקע

בעלים של חנות למכר מאכלי שבת, שמכין קישקע בכמות גדולה, האם הוא צריך להפריש חלה מהקישקע, מאחר שמעורב עם קמח בכמות שמחייב בהפרשת חלה:

תשובת מורינו הרב:

בני ספרד ההולכים לאור פסקי השולחן ערוך אינם צריכים להפריש כפי שפסק (יו"ד סימן שכת ס"ג) שעיסה שגלגלה על דעת לבשלה אינה חייבת בחלה, אולם דעת הש"ך (שם סק"ד) יש לחשוש לדעת הראשונים שחייב חלה ולכן יפריש ללא ברכה.¹

הוא כבר לא היה צריך למידע. אין צורך לשלם תיווך על אותה דירה פעמיים.

אבחון שגוי במשקפי ראייה

אופטומטריסט שאבחן אצל ילד בעיית מיקוד ולכן התאים לילד עדשות יקרות שמחולקות לשתיים - חצי לראיה מרחוק וחצי לקריאה מקרוב [עדשות פריזמה] לבסוף התברר אצל רופא מומחה כי אין בעיה כזו כלל ואף העמידו את האופטומטריסט על טעותו. האם חייב לשלם את הוצאות העדשות היקרות שנקנו בגללו:

תשובת מורינו הרב שליט"א:

מאחר והאופטומטריסט נוטל שכר, ממילא חייב לשלם כדין מראה דינר לשולחני לראות אם הוא טוב ונמצא רע (ח"מ סימן שו ס"ו) שחייב מדינא דגרמי.³

3 לעניין אם צריך להחזיר את דמי הבדיקה, לכאורה יהיה תלוי במחלוקת האחרונים אם שומר שכר שהתחייב על גביה ואבדה אם מפסיד את שכרו, (יעוין קצוה"ח סימן רכו סק"א שסובר שמפסיד, ובחזו"א ב"ק סימן י סק"ח שכיון שמתחייב לשלם מכח שכרו אינו מפסיד שכרו), וכן מומחה הטעם שהוא חייב זה מכיון שנטול שכר. אמנם יש לדון בזה כיון שחיובו מדין 'זמין' ולא מצד החיובי שמירה.

שהרי אינו מתקשה כמו לחם ועונה, ואף שלא חודרים בו נזלם מבחון, אין הוא נאפה על ידי חום כמו בתנור, אלא בתוך התבשיל עם דבר שחוצץ, אבל עדיין נחשב דרך בישול, ויל"ע.
2 בתיווך רגיל דמי התיווך מורכב גם על מסירת המידע וגם על הטיפול של המתווך להביא את העסקה לכדי גמר, במקרים כגון תיווך דירות קיט כנראה מדובר על תשלום מועט מאד.

כדי למנוע התפחות והתפוצצות, ובשבת יש שסוברים שצריך לנקב משום שאילכך הוי הטמנה ואסור, ראה בארחת שבת (ח"א פ"ב סעיף צ"ג) שהביא כן בשם הגרי"ש אלישיב, אמנם בשם הגרש"א הביא להתיר מטעם שאינו עוסק את הקישקע כדי שיהיה מוטמן בחמין רק שלא יהיה מעורב עם התבשיל ולא לשם הטמנה כלל). ויש מי שהערי שם אינו מנקב והקישקע עטוף לגמרי בנייר כסף מכל צדדיו, אין זה בישול אלא אפייה שחייב לכולי עלמא, ויתכן שגם באופן שהוא אטום לגמרי אין על זה שם אפייה,

שכר ערבות

ראובן היה שמח אך לא מרוצה, נכון הוא מצא את הדירה המושלמת כלילת המעלות אחרי חיפוש של חודשים ויש אומרים אף שנים אך כעת הגיע לחלק המסובך - הוצאת המשכנתא, ראובן שכר את היועץ הכי טוב בשוק שיועץ לפתור את הבעיות הכי מסובכות אך גם יודע לקחת בהתאם, לאחר ניסיונות רבים ונשנים ואחרי סיבוב בכל הבנקים ובכל הסניפים בעירו ובשאר הערים וכשרקע המוכר כבר מאיים לבטל את העסקה הציע היועץ בטוב ליבו שבחלק מהמשכנתא הוא יהיה ערב משלם, כלומר, שהמשכנתא תרד מהחשבון שלו וכל חודש ראובן ישלם לערב את הסכום שיוור, אך פה נוצר להם שאלה האם מותר לראובן לשלם ליועץ את השכר שסיכמו הרי יוצא שהיועץ נהפך להיות מלווה של ראובן כיון שמשלם בשבילו ואם כך יש חשש ריבית בזה שראובן ישלם ליועץ חוץ מההלוואה סכום נוסף: תשובה:

נבוא לבאר הדברים משורשם ובכך נדע את הדנים של שכר ערבות, יש שלושה סוגי ערבים. 1. ערב רגיל, כלומר שהמלווה יכול לתבוע הערב רק אם תבע את הלווה ואין ללווה כסף. 2. ערב קבלן, כלומר שמלווה יכול לגבות ישר מהערב בלי שיתבע לפני כן את הלווה וכן המלווה יכול לגבות ישר מהלווה. 3. 'ערב שלוף דוץ', כלומר שהמלווה יכול לגבות רק מערב ולא מהלווה (עין בחושן משפט סימן קכ"ט באיזה אופנים נהיה שלוף דוץ).

ועל פי זה יש לדון בכל סוג ערב האם הלווה יכול לתת שכר לערב בשביל שיערב בשבילו, בערב רגיל ודאי שמותר לתת שכר בעבור הערבות דהרי כל עוד הערב לא פרע למלווה לא נחשב כמלווה כלפי הלווה.

בערב קבלן, לרשב"א וסיעתו שסוברים שישראל יכול להיות ערב קבלן עבור ישראל אחר שלוה מגוי בריבית גם פה מותר דהרי לשיטתם לא נחשב הקבלן כמלווה כלפי הלווה, אך לרש"י וסיעתו שסוברים שאסור, וטעמם כי הקבלן נחשב כמלווה כלפי הלווה, פסק החו"ד (סימן ק"ע ס"ק א) שלשיטתם אסור לתת לקבלן שכר ערבות, אך הט"ז (ס"ק ג) סובר שגם לשיטתם מותר, האבני נזר (סימן ר אות א-ג) מבאר דהט"ז סובר דרק אם הקבלן יפרע בסוף את החוב אז יחשב כמלווה למפרע אך אם לא יפרע לא יחשב כמלווה ואם כן כשנותן שכר ערבות בהתחלה מותר דהרי נותן השכר גם אם בסוף לא יפרע.

בערב שלוף דוץ, בזה כתב הט"ז שאסור שהרי הערב נחשב כמלווה שלו, אך הש"ך (נקדות סק"ב) חוכם גם בזה להיות.

להלכה-פסק שולחן ערוך הרב (סעיף ס"ג) כדעת הט"ז שמותר בערב קבלן ואסור בערב שלוף דוץ, וכן הסכימו רוב פוסקי זמננו (מנחת יצחק ח"ט סימן פו, דברי סופרים סק"א), אך הברית יהודה (פ"ט הערה מ"ז) כתב שלכתחילה גם בערב קבלן יש להחמיר כדי לחוש לשיטת החו"ד. חשוב להגיש שגם במקום שמותר הלווה יכול לתת שכר לערב רק לפני שהערב פורע אך אחרי שפרע תמיד אסור דנחשב כבר מלווה שלו. כתב החו"ד שכל הדיון הנ"ל זה דווקא ששכר לערבות אך אם שכר כדי שישגי לו הלוואה ולא מצא אלא רק אם הוא עצמו ערב ודאי שתמיד יהיה מותר לשלם לו שכר דמשלם בעבור השגת ההלוואה ולא בעבור הערבות, אך ישלם לפני שיכנס בערבות דאם ישלם אחרי שכבר ניהיה ערב ונחשב מלווה שלו זה מיהזי כרביית.

העולה לדינא:

בנידון דין מותר לראובן לתת את השכר שסיכמו, אך יתן לפני שחותם על הערבות.

נסתפק האם בכך קטן להניח מוקצה ולעשות דבר לבסיס לדבר האסור, וכן דן בספר דעת תורה (סימן שט סוף סעיף ד) וציין לדברי ספר תוספת שבת שהובא לעיל, ולכאורה כוונתו שקטן אינו בר מחשבה לקבוע במחשבתו שמקום הדבר האסור יהיה על הבסיס שהוא עליו, אמנם שמתוך דברי הגמרא מוכח שאם הקטן מניח בפועל שמתגלה מחשבתו מתוך מעשיו יש מחשבה לקטן, והרי בעשיית בסיס הניח את דבר האיסור על דבר ההיתר, וניכר מתוך מעשיו שקבע את מקום דבר האיסור על גבי דבר ההיתר.

ושמא כוונתו לפי שיש מקום לחלק, שגם אם קטן מניח באיזה מקום בערב שבת שמא אין כוונתו לקבוע מקום לשבת, אלא רק באופן זמני הניחו מידו במקום ההוא, ואין המחשבה לקבוע מקום ניכרת מתוך מה שהניח, ולפי זה באופן שמניח דבר שניכרת מחשבתו להניחו לכל השבת במקום ההוא, גם על ידי קטן נקבע מקומו לכל השבת. ובתוס' (שבת מד: ד"ה יש עליה) מפורש שכאשר הקטן מניח דבר אסור לדעת הגדול, מהני מחשבתו לאסור את הדבר היתר כדין בסיס.

ולפי זה בנידון דידן, שהקטן סבר בטעות שהכלי הוא קופה של צדקה ולכן הניח בו מעות, בוודאי מחשבתו ניכרת לגמרי מתוך מעשיו והיו בסיס.

אלא שיש כאן את שני ההיתרים הנזכרים לעיל. א. שהכלי אינו של הקטן ולהלכה פסק הרמ"א כאור זרוע שאדם אחר אינו יכול לקבוע את דבר ההיתר של חבירו כבסיס לדבר אסור שלו, אלא אם כן בעל הבית הסכים לו. ולכן רק באופן שיש לקטן מגירה מיוחדת שמניח בה את חפציו, במקרה כזה המגירה כן נחשבת בסיס, מאחר ואביו מאפשר לו להניח שם ולעשות בה כרצונו, וכן פסק הגרי"ש אלישיב (הלכות שבת בשבתו חלק ב פרק כה הערה 10). ב. שהקטן טעה לסבור שהכלי הוא קופה של צדקה, והקובע מקום בטעות אינו נעשה בסיס, וכשם שהשוכח דבר איסור לא נעשה לו הדבר היתר לבסיס. ולכן הכלי של התקרובת לא נעשה בסיס למעות, אלא שהמעות עצמן מוקצים, ודינם כדין חבית שנמצאו עליה מעות (סימן שט סעיפים ד-ה) שלצורך השימוש בחבית מותר להטות את החבית כדי לנער את המעות, ורק אם אי אפשר לנער את החבית במקומה מותר לטלטלה לנער במקום אחר, וגם בנידון דידן לצורך שימוש בכלי להגיש בו את התקרובת של סיום סעודת השבת מותר להטות את הכלי כדי שהמעות יפלו מתוכו, ורק אם אי אפשר להטותו מותר לטלטל את הכלי למקום אחר כדי לנער שם את המעות.

להלכה:

א. נחלקו הראשונים אם אדם אוסר דבר של חבירו לעשותו בסיס לדבר האסור, ולהלכה פסק הרמ"א שאינו אוסר. ב. לא נאמר דין בסיס רק באופן שהניח מדעת אבל אם שכחו שם והוא הדין אם הונח בטעות אינו נאסר ויכול לנער את המוקצה. ג. אין מחשבה לקטן, אולם אם מחשבתו ניכרת מתוך מעשיו מועילים מעשי הקטן, אמנם מצד דין בסיס יכול לאסור רק בחפצים המיועדים אליו. ד. בנידון זה שהניח הקטן מטבעות על גבי הכלי אינו נאסר משני טעמים, גם מפני שאין הכלי שלו, וגם מפני שהונח שם בטעות, לכן הכלי לא נעשה בסיס למעות, אלא שהמעות עצמן מוקצים, ולצורך שימוש בכלי להגשת תקרובת מותר להטות את הכלי כדי שהמעות יפלו מתוכו, ורק אם אי אפשר להטותו במקומו מותר לטלטל למקום אחר כדי לנער שם את המעות.

האור זרוע שאין בכח הבייתוסים לאסור את הערבות שאינם שלהם, והסיבה שהתלמידי חכמים לא נטלוהו בעצמם, לפי שהיה צריך להזיז מעט את האבנים בתחילה, וזה אסור שהרי אינו מטלטל מן הצד.

ודברי האור זרוע הובאו בדרשות בנו מהר"ח אור זרוע (פרשת שמות סימן י) ומשם לשלטי הגיבורים (שבת סימן שיז), וכדבריו פסק הרמ"א (סימן שט סוף סעיף ד) לדינא. ומכאן יש ללמוד לגבי בני בית שכאשר הם מתעסקים בחפצי בעל הבית באופן שאינו לדעתו הם כאחרים שאין בכוחם לאסור את חפצי בעל הבית לעשותם בסיס לדבר האסור, וכן כתב בספר דעת תורה (סימן שט סעיף ד). [ושם דן עוד בחפצים המיוחדים לאישה או בנכסי מילוג האם בכח האישה לאוסרם, עיי"ש, ונראה שבאופן המצוי שהאישה נושאת ונותנת בתוך הבית, בוודאי הוא מסכים לכל מעשיה שבבית, וגם בלאו הכי יש לדון בזמן הזה שהבעל ואישתו הם כשותפים, ואין כאן המקום להרחיב בנידון זה, ושותף שיש לו רשות לקבוע מקום להנחת החפץ כתבו הפוסקים שהוא אסור על חבירו]. ובגדר מה שאין אדם אוסר את של חבירו, ציין ביאור הגר"א (שם) לגמרא חולין (מא): שמביאה את הכלל הלכתי של 'אין אדם אוסר את של חבירו', אבל בגליון רעק"א (סימן רג ס"ק ב) כתב שאין לנידון דידן שייכות לדין הכללי של אין אדם אוסר את של חבירו, 'דשאני התם דבסיס הוא מדין ביטול ויחוד חפץ להיות בסיס להמוקצה ואין יוכל לבטל לזה חפץ חבירו', ולכן אין ללמוד מדין זה לשאר כל הנידונים של ההלכה שאין אדם אוסר את של חבירו, עיי"ש.

הניח מוקצה בטעות לא נעשה השולחן בסיס

עוד יש להתיר בנידון דידן, שהרי אף אם בעל הבית עצמו הניחם בטעות מפני שסבר שקופסא זו היא קופת צדקה, ושוב התברר לו כי זו קופסא של מנה אחרונה, הרי שההנחה שלו בערב שבת הייתה בטעות, ואינה אוסרת את הכלי מדין בסיס לדבר האסור, וכדין שוכח שאינו נעשה בסיס. וכן פסק הגר"ח קנייבסקי זצ"ל באדם שהניח על שולחן מסוים כי סבר שהוא שולחן אחר, שהשולחן לא נאסר מדין בסיס. (קובץ 'גם אני או"ד' תשובות הגר"ח, חלק ב עמוד כא).

אין מחשבה לקטן

בגמרא חולין (יב:) בעי רבי יוחנן קטן יש לו מחשבה או אין לו מחשבה, ומסביר רש"י (שם) שהנידון הוא האם יש לקטן מחשבה כדי לעשות את הקרבן לשמה, הגמרא מוכיחה שמחשבת קטן לבד בוודאי לא מועילה, וכל הספק הוא על מחשבה הניכרת מתוך מעשיו, וכגון שלקח את הקרבן לשוחטו כדינו בצד צפון, ומחשבתו ניכרת שעושה לשם קרבן. והגמרא מקשה שהרי בהדיא אמר רבי יוחנן לגבי הדין שאין הפירות נטמאים עד שיבוא עליו מים מרצון בעל הבית, שאם הקטן היפך בפירות כדי שיקבלו את הטל מכל הכוונים, מחשבתו ניכרת מתוך מעשיו ומקבל טומאה, ומיישבת הגמרא שאכן כל הספק של רבי יוחנן הוא רק האם גם מדאורייתא נחשב בניכרת מחשבתו מתוך מעשיו למחשבה המועילה.

בספר תוספת שבת (סוף הקדמה לסימן שח) כתב ללמוד מגמרא זו, 'ועוד כלל אחד אומר אצל דבכל מקום שנזכר דמהני מחשבה לענין מוקצה הן לאיסור והן להיתר, צריך שתדע דמייירי דוקא בגדול ולא בקטן, דק"ל קטן יש לו מעשה ואין לו מחשבה כדאיתא בחולין'. ולכאורה כוונתו לדין ייחוד דבר במחשבה לשימוש בשבת כדי להפקיע ממנו שם מוקצה, וכעין המבואר (שם סעיפים כ, כא, כב, ועוד). וכן הביא בספר דעת תורה דבריו בסעיף כב.

קטן המניח לא עשה לבסיס

הפרי מגדים (פתיחה להלכות יום טוב, מוקצה אות ד)

לו - אבלח"ט - מדברי החיים אדם האמורים, השיבני מהמבואר בשוע"ר הנ"ל. וליתר שאת שלחני לשאול את הגר"י וייס בעל שו"ת מנחת יצחק שהיה גאב"ד ירושלים ת"ו באותו הזמן, וגם הוא ענה מיד, שמכיון שאינו עשוי להתקיים וכו' אין בכך כל איסור. [עכ"ל. וחזר על דבריו אלו בשבת כהלכה ח"ד].

בספר מאור השבת (יב"ח פרק ל"ג אות יד), דן בענין התוחב טישו לאזנו אחר שכרכו והקשהו אם יש בזה משום תיקון מנא, והסתפק אי דמי להא דהמשנ"ב (סי' שח) לתוחב נייר לפה"ט, וחילק, דהתם מייצר כעין פתילה משא"כ כאן שמטרתו לנקות האוזן, והביא בשם הגר"מ הלברשטאם זצ"ל שהתיר לכתחילה. ומסקנתו דגם באופן שאסרו הוא רק מדברי סופרים, ובגוונא דא דמי לחיבור פרקים שאינו עושה מעשה רק חיבור בעלמא, וכיון שאינו עשוי לקיום אינו נקרא אפילו חיבור ולא עשה כלום. ושם (עמ' שצ) דן במקפל נייר להקשותו כדי לחצוץ שיניו וכתב ג"כ דל"ד למש"כ המ"ב מהח"י"א דהתם, בפתילה, נעשה שינוי צורה בנייר, שייצר פתילה, משא"כ בקיפול נייר לחצוץ שיניו אינו שינוי צורה וכמי שלוקח שני ניירות יחד או נייר עבה שיוכל לתחוב בשיניו וכמקפל קצה דף הספר, אבל בפתילה אי אפשר להכניס וכו' אלא אם כן יסובבה היטב ויכרכנה ויקשנה משא"כ נייר לחצוץ שיניו. והאריך לדמות ללוקח נייר לצור ע"פ צלוחית דשרי כי לא יצר מכסה רק דחפו פנימה לבקבוק ואי"ז צורת מכסה, משא"כ פתילה שייצר כלי להכניס ולהוציא כ"פ. והביא מעשה שהיה אצל האדמו"ר מתולדות אהרן זצ"ל שהכין לו המשנ"ב בשבת נייר מקופל לחצוץ השיניים אחר האוכל, ולא נמצאו הקיסמין המיוחדין לזה, וא' המקורבים ראה שהרבי השתמש בזה, ושאל להרבי דהח"י"א כותב שזה בגדר מכה בפטיש, והשיבו שעשה ע"פ השוע"ר הנ"ל שמיקל בכגון דא דכיוון שמתפרקים בשימושם אין בהם משום מתקן מנא דאין עשויים לקיום, והכא נמי לגבי דידן. והפנה למש"כ בספרו הנ"ל, מדור בירורי הלכה פל"ג, ושם צידד תחילה לאסור, ושוב הוכיח להקל, ונסתפק לדחות ההוכחה, אך הביא דברי ת"ח שחיזק ההוכחה דגם קש שהתירו, מתקיים הרבה יותר מנייר אלא שאינו ראוי להתקיים לכלי וא"כ ה"ה נייר אינו ראוי להתקיים לכלי, עכ"ד, והפנה להעובדא הנ"ל מהאדמו"ר מתולדות אהרן זצ"ל. ונראה שזהו העובדא שהביא בטהרה כהלכתה בעילום שם הגדול.

ובקצות השולחן (ח"י סי' קלח בדה"ש סק"ג) נסתפק בדברי החיים אדם הנ"ל, שהרי אין עושים את התפילה לקיום אלא רק כדי להשתמש בה פעם אחת ואח"כ משליכים אותה. והוכיח מדברי הפרי מגדים (תק"א מש"ב), לגבי עישון סיגריה (טוטי"ן) ביו"ט, שכתב שצריך לקרוע מערב יו"ט את הנייר שעושין ממנו סיגריה ביו"ט משום 'מחתך'. וזוהי שלא הזהיר על עצם עשיית הסיגריה ביו"ט, שכו"ך נייר ונותן טבק לתוכו ומכשירו לעישון, מוכח שלדעתו אינו עושה בזה כלי, ואין בזה מלאכת מכה בפטיש, כיון שהסיגריה עומדת לשריפה ולא לקיום, ועשיית הפתילה דומה ממש לעשיית הסיגריה.

ובמנחת שי (סי' שכב ס"ד) הביא בשם ה"מנחת יצחק", שהתיר לקפל נייר לחצוץ שיניו וכתב בשמו שזהו משום שלא חשש לדעת החיים אדם. כמבואר בגמ' (ביצה לג:) שכיון שאוכלי בהמה אין בהם משום תיקון כלי מותר לקטום קש של שיבולין בשבת כדי לחצוץ בו שיניו (וכמו שנספק בס' שכ"ב ס"ד) וע"פ ביאור הר"ן (על הרי"ף, שם ד"ה אין בהם) שכיון שהם רכים עד שהם ראויים למאכל בהמה, אי"ז נחשב לכלי, כיון שאינו מתקיים, וכמבואר בשוע"ר (סי' שיד ס"א), שאין תיקון כלי במאכל בהמה "כיון שהוא רך ואינו מתקיים ואין הדרך לעשות ממנו כלי". ומבואר, שתיקון דבר רך כנייר אינו נחשב כלי.

העולה לדינא:

א. מותר לקפל נייר טישו (ממחטה) ולגלגלו ולחדדו עד שייעשה כמין קיסם לחצוץ בין שיניו.

ב. מותר לגלגל ולחדד נייר טישו עד שייעשה דק ולתחבו לאוזן או לאף על מנת לקנח הרטיבות, כל עוד זה לשימוש חד פעמי ואינו חוזר ותוחבו שוב ושוב (שאז יש חשש לתלישת שערות כמבואר בבה"ל ס"ו ס"ח כ"ח).

יצחק יצא מהמקוה בשבת קודש, ומאחר שאזניו היו סתומות ומלאות מים, נטל נייר טישו, גילגלו וחיידו, וסיבבו באזניו לנקותן. ראהו חברו וטען שזה איסור דאורייתא וחייב חטאת, ולא ידע מקור, אבל אמר שכך שמע מרב מפורסם. פנה יצחק אל בית ההוראה וביקש לשמוע דעת תורה. תשובה: השאלה נוגעת גם לחצוץ בין שיניו, וגם לעניין ניקוי האף, ונבאר בפרוטרוט:

אם נכונה השמועה שהרב אסר לנקות האזניים בטישו מחודד, כנראה מקורו באחד מספרי המלקטים הנפוצים, שכתב בזה"ל: מ"ב ס"ק קנ"ב: כתב החיים אדם, לעשות בשבת הפתילה, אפילו הוא עושה אותו מנייר שכורך אותו ומקשה אותו יש בו איסור דאורייתא משום מכה בפטיש וכו'. ובכלל זה הלוקח חתיכת נייר או צמר גפן ומוללה ומהדקה כדי שתיכנס היטב לאוזן, או כדי לנקות בה האזניים [וכו'], כ"ז וכי"ב אסור לעשות בשבת ויו"ט בהחלט [וכו']. והביא בהערה מקורו: "שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' ל, שש"כ פל"ה סעיף כ, ושכן הוא ע"פ המבואר במשנ"ב סי' תקיד סקמ"ב ושעה"צ שם, אלא כשצריך יכול לדחוס נייר או צמר גפן לתוך אזנו בלא להדקה קודם כפתילה".

ומאחר ומדבריו למדו חומרא גדולה, שכל המנקה אזניו או אפו (דמאי שנא) בשבת בטישו מגולגל ומחודד עובר על איסור תורה [אם כי לא כתב כך להדיא אלא רק "נייר"]. נעיין בשבט הלוי ושמירת שבת כהלכתה, אם כתבו כמו שהביא בשמם.

בשבט הלוי (שם) כתב: אחד הכין פתילה לנר מצמר גפן מע"ש ולא נשתמש בו, ובשבת הוצרך לקצת צמר גפן לשומו תוך האוזן, יראה פשוט דמותר, ולהרחיבה קצת אינו נראה לאסור, אבל לכוונה למדת האוזן ממש אסור, דהו"ל עשיית תיקון כלי בשבת. עכ"ל. כלומר, על טישו אינו מדבר, וצמר גפן הוא מתיר. ההיפך ממה שהובא בשמו!

ולעניות דעתי, מדבריו המפורשים נראה, שבנידון השאלה שהובאה לפנינו יתיר השבט הלוי גם לכתחילה לגלגל טישו ולחדדו ולנקות בו האוזן, ללא כל חשש. והטעם פשוט: שהרי נייר אינו דבר של קיימא (וכדלהלן), ולאחר שניגב בו רטיבות האוזן נמאס וזורקו, וגם מתחילה לא נעשה לשם כלי וכדי לשומו בתוך האוזן ולהשאירו שם, וגם אינו מכוון להתאימו למידת האוזן אלא לחדדו בעלמא, ואף חידוד זה רפוי, אינו מתקיים, וניתר מאליו. והסכים עמי הגאון רבי בן ציון הלוי וואזנר שליט"א, בנו חביבו של מרן ה"שבט הלוי" זצ"ל, ומחשובי רבני מונסי ובית שמש, שכן דעת אביו.

בשש"כ (שם) כתב: אסור להכין פתילות מצמר גפן (ובהערה מט: סי' שכב במ"ב סקמ"ב ועי' סי' תקיד בשעה"צ סקנ"ב) ויש להכין מבעוד יום. ורצוי להימנע מקריעת צמר גפן בשבת וטוב להכין כמות מספקת של צמר גפן תלוש מבעוד יום. עכ"ל. אין כאן שום התייחסות לטישו או לניקוי האזניים או האף או לחציצת שיניו. פתילות מצמר גפן ותו לא מידי!

ועתה נראה מה כותבים פוסקי זמננו: ב"טהרה כהלכתה" (ח"ב פ"ט אות ו') להג"ר יקותיאל פרקש שליט"א, כתב: ניקוי השיניים: לחצוץ השיניים באמצעות קיסם המיועד לכך, מותר [...] ומותר לקפל נייר באופן שיווצר "שפיץ" חד שבאמצעותו תחצוץ את שיניה. ובהערה 209* הוסיף: אף שבחיי אדם כלל מוד (סעיף טז) כתב ש"נ"ל דהעושה פתילה שקורין צעפיל לתחוב בפי הטבעת.. ואפילו מנייר שכורך אותו ומקשה אותו חייב, שהרי עושה כלי". הרי שפשוט להתיר בנידון דידן, מכיון שכידוע נמש ונשחת הנייר בעת החיטוט בשיניים, ובכגון דא מבואר בשו"ע (שכ"ב ד) שאוכלי בהמה אין בהם משום תיקון כלי, ובטעם הדבר נתבאר בראשונים וכו' - ובלשון שו"ע"ר בס' שו"ד (סעיף יא), שאף "שכל דבר שמתקנו בשבת שיהיה ראוי להשתמש בו איזה תשמיש יש בו משום תיקון כלי" מכל מקום "אמרו, אכלי בהמה אין בהם משום תיקון כלי - הואיל והן רכין ואין מתקיימין".

ובדידי הוה עובדא, שראיתי לאחד מגדולי צדיקי וגאוני הדור האחרון זצ"ל, שנהג בעצמו בסעודת השבת שבין הדגים לבשר היה חוצץ שיניו היטב, וכאשר לא היה מן המוכן קיסמים המיועדים לכך לקח נייר וקיפלו באופן שיהיה חד בראשו לצורך זה. וכאשר הערתי

דירה שכורה שנמצאו בה עקרבים בחצר

תמיד חלם יחיאל על דירה עם חצר, וכשהלך לבדוק אחר מקום מגורים מצא דירה נאה ולה חצר מטופחת. דא עקא כשהגיעו ימי הקיץ התחילו להופיע מפעם לפעם עקרבים צהובים הידועים בסכנתם, ומפני הסכנה הפסיקו להשתמש בחצר, כן גם השיגו על דלתות סגורות ביום ובלילה, בהיוודע הדבר למשכיר הביא מדביר מוסמך שהבהיר שהעקרבים מגיעים מהמגרש המוסך שהצטברו שם גרוטאות ופסולת בניה, והפתרון הוא לפנות את המגרש, ובנתיים יעשה הדברה חלקית ומדי חודש ירססו חומר מסויים לתחזק ולשמר את ההדברה. ומאחר שיצא דינו של המשכיר שאינו חייב בהוצאות ובטיפול ההדברה, רצה השוכר לעזוב את הדירה, ובא לשאול האם יכול לבטל את החוזה ביניהם.

תשובה:

כדי לענות של שאלה זו יש להקדים תחילה ממקור הדברים בשולחן ערוך בהלכות שכירות, ויש לברר בזה שני נושאים. א. מה הדין בשוכר שנפל הבית השכור ואינו ראוי למגורים כלל, מי סופג את הפסד הימים שאינו יכול לדור בבית לאחר שנפל. ב. מה הדין במקרה בו הבית לא נפל, אלא שהשימוש בו אינו כבתחילה והוא מוגדר כ'חלה'.

הנה בדין המשכיר בית זה לחבירו ונפל, (סימן שיב ס"ז), הביא הסמ"ע (ס"ק לד) מחלוקת האם חייב השוכר לשלם כל דמי השכירות עד תום תקופת השכירות, והדבר תלוי איך אנו מסתכלים על שוכר בית: י"א (רשב"א, הגה"מ) שהוא כמו אחד שקנה חפץ והתקלקל אח"כ, שמזלו גרם, ואין למוכר שום קשר לקלקולים שנוצרו לאחר המכירה, וכן הוא לגבי השוכר, שהוא 'קנה' את הבית לתקופה ומזלו גרם, ולפי"ז מחייב השוכר בכל השכירות.

וי"א (מרדכי) שהשוכר כמו אחד ששכר פועל לזמן, ומפסיק לעבוד באמצע מאיזה סיבה אפילו מוצדקת שיש לו, שאין בעה"ב משלם לו רק כפי מה שעבד, ולפי"ז אין השוכר משלם שכירות מעת שהבית נפל.

להלכה המחבר (סימן שיב ס"ז) פסק שהמשכיר צריך לנכות מדמי השכירות הזמן שלא דר בו. והרמ"א סותר דבריו: בסימן שיב (שם) נראה שמסכים לפסק המחבר, ובסימן של"ד (ס"א) פסק שזה ספיקא דדינא, ואם כבר שילם כל השכירות אין המשכיר צריך להחזיר. ובנתיבות (פסל"ד, סק"ב) חילק בין הסימנים: בסימן שיב שהבית נפל ונולד הרעיוותא בדבר המושכר, השוכר פטור. אבל בסימן שלד שהשוכר מת, ואין לאונס זה קשר לבעה"ב, המשכיר אי"צ להפסיד אם הוא כבר מוחזק, ובנתיבות בסי"ב (ג) חילק שאם סכמו מראש שישלם כל השכירות בתחילה, דיני כממכר, אין המשכיר מחזיר כלום, לסיכום: באופן שהשוכר כבר שילם מראש, יכול המשכיר לומר קים לי כרמ"א, ואי"צ להחזיר.

והנה, באופן שהבית לא נפל, ועדיין ראוי למגורים, אמנם חלק מהתשמישים שלו נמנעים לעת עתה: בסימן שי (א): השוכר את הבהמה, וחלתה או נשתתית, ועדיין ראוייה למלאכה בדוחק, המשכיר אומר לשוכר הרי שלך לפניך, ונותן לו שכרו משלם.

וכתב בנתיבות (שם סק"א) הטעם, כיון שהאונס נולד "בפירות" החמור, דהיינו תשמישי השייכים לשוכר ולא "בגוף" החמור עצמו השייך למשכיר וא"כ זה מזל רע של השוכר, ולכן צריך לשלם הכול, אבל אם נולד האונס בגוף החמור עצמו, אי"צ לשלם. ומה נקרא אונס בגוף החמור, כשאי אפשר להשתמש לגמרי, כגון שנגזל החמור או השכירות בתים שבאו אנשי חיל ותפסו הבית וא"א כלל לדור איתם.

וכעין זה כתב הט"ז (סימן שכא), שכל מום הגורם שא"א כלל להשתמש, אפי' הוא מכה פרטית ולא מכת מדינה, יכול השוכר לחזור בו לגמרי. אבל אם אפשר להשתמש כמות שהוא, רק צריך טירחא יותר וכדו', אינו יכול לחזור ולא לנכות.

עוד יש לבאר, שכל קלקול שאפשר לתקנו, אפי' שצריך לזה טירחא והוצאות, אין השוכר יכול לנכות [רק מתבאר בסי' שכ"א (א) במכת מדינה, וכש"כ במכה פרטית].

נחזור לשאלתנו: כדי שהשוכר יכול לבטל את החוזה הוא יצטרך ל-ג' תנאים: א. שעדיין לא שילם מראש [ולא עדיף מ"נפל" הבית]. ב. שהדירה אינה ראויה לשימוש כלל [ויל"ע בזה שהחצר אינה ראויה]. ג. קלקול שא"א לתקן.

העולה לדינא:

בנידון דידן שיכול להדביר ולתקן המום במקצת, בנוסף לזה שהבית עצמו ראוי למגורים ואין המום רק בחצר, ואפשר שדינו כ"חלה" הבית, צריך השוכר לשלם מחיר מלא.

קבלת פקס בשבת

תקופה ארוכה שהה יצחק בחו"ל בעקבות מחלת כבר הוצרך לעבור השתלת כבר. ערב שבת אחת מצאו בעזה"י כבד תואם ליצחק כששעה לאחר מכן נכנס כבר לחדר ניתוח על מנת לעבור את ההשתלה. חבריו ומשפחתו ששהו בארץ נאספו כולם לבית הכנסת להתפלל להצלחת הניתוח ושיחזור לכוחותיו כמקדם, התפילה הסתיימה אולם הניתוח יסתיים רק בעוד כמה שעות כאשר כאן בארץ ישראל יהיה כבר ליל שבת ולא ידעו מצבו עד שיהא מוצ"ש בחו"ל, ואחד הציע רעיון לומר לאחד בחו"ל שישלח פקס להודיע על מצבו של יצחק בזמן ששם עדיין יהיה ערב שבת, כך ידעו כולם את המצב ותסור הדאגה מליבם, השאלה האם מותר לעשות כזאת:

תשובה: הנה בגמ' (שבת קט"ו:) א"ר נחמיה מפני מה אמרו כתבי הקדש אין קורין בהן, 'אמרו בכתבי הקדש אין קורין וכ"ש בשטרי הדיוטות, וברש"י שם [ד"ה שטרי] כגון של חשבונות או אגרות השלוחות וכו' ובתוס' שם [ד"ה וכו'] חולק על רש"י וסובר באגרות השלוחות לא הוי שטרי הדיוטות ומותר לקרות בהן בשבת שמא יש בו צורך גבול או פיקוח נפש, ואומר שם תוס' דגם רש"י חוזר (קמט. ד"ה שמא) ממה שאמר.

אבל הרא"ש (פרק שואל סימן א) חולק עם תוס' וסובר דאסור לקרות אגרות השלוחות. והאור זרוע (ח"ב הלכות יו"ט ס' שנה"ח) מכריע בקריאה בפיו אסור באגרות אבל עיון גרידא מותר פרק דיבור אסור והרהור מותר, פסק המרדכי (ס' רנד). והטור (סימן שז) מביא שיטת ר"ת וז"ל: ומצאתי כתוב מה שרגילין עתה שקורין בכתבים שהובאו בשבת לפי שאין יודעין למה הביאום ושמא יש בו צורך הגוף, ולא דמי לשטרי הדיוטות שאין בו צורך הגוף כלל ע"כ:

והפמ"ג (ס' שז א"א ס"ק יט) מסביר מה נקרא צורך הגוף לאו דוקא פיקוח נפש אלא צריך לו שוב לא הוי שטרי הדיוטות, וכן משמע בנב"ב (מהדור"ק ח"י"ב ס' עב) דכל דבר נחוץ נקרא צורך הגוף וכן משמע בשב"י [ח"ג סימן כג].

המחבר (ס' שז ס"ב) פוסק כמו האור זרוע והמרדכי באגרת שהגיע בשבת ואינו יודע מה כתוב בה מותר רק לעיין בלא קריאה בפיו. וכן פוסק בשו"ע הרב [ס' כה]. ולפי"ז יוצא לדינא בענייננו דמותר לעיין בפקס שמגיע מחו"ל בשבת, דזה ודאי נקרא צורך הגוף דאם לא יעיינו ידאגו ויצטערו כל השבת וכן פוסק הגר"ק [מובא באיל משולש פט ס"ג].

אמנם כל זה, רק מצד קריאת שטרי הדיוטות, אבל צריך לברר בזה עוד שני דברים א: אם מותר לבן חו"ל לשלוח פקס לאר"י בזמן שכבר נכנסה שבת, ובזה מצינו מחלוקת אחרונים. המחבר (סימן רסג ס' יז) פוסק שמי שקיבל עליו שבת קודם שחשכה מותר לומר לישראל חבירו לעשות לו מלאכה, ומזה לומדים האחרונים שה"ה אפשר לבן חו"ל לשלוח פקס לאר"י בזמן שכבר חל שבת וכן פוסק בשבט הלוי (ח"ג ס' עב). אבל הקנה בושם (ח"ג ס' יד) חולק ע"ז וסובר דדמי למי שאוחז ב' ימים יוה"כ"פ שאסור לישראל אחר לעשות לו מלאכה (בסימן תרכב), ה"ה כאן אסור לבן חו"ל לשלוח פקס לאר"י.

ב: יכול להיות שהפקס הוי מקוצה מחמת חיסרון כיס, א"כ יוצא לדינא דלפי האחרונים שמתרים אפשר לשלוח פקס ורק לעיין בו ובלא טלטול הדף:

העולה לדינא:

א. קריאת פקס בו נכתב מצבו של חולה מותרת בשבת, ואין בזה דין קריאת שטרי הדיוטות כיון שהוא צורך גופו. ב. נחלקו האחרונים האם מותר לשלוח פקס ממקום שעדיין לא נכנסה שבת למקום שכבר נכנסה שבת. ג. גם לפוסקים שמותר, יתכן שאסור למקבל לטלטל את הדף משום מוקצה.

